

Poststempels dienen niet alleen om frankeerwaarden ongeldig te maken. Ook voor waarschuwingen, aankomst- en vertrektijden en afgelegde routes hebben poststempels hun nut bewezen.

Eerste bekende poststempels

De eerst bekende poststempels zijn gevonden op brieven van Egyptische hofambtenaren. Dat was zo rond 2700 voor Christus. Deze periode staat bekend als de Derde Dynastie. De rood met blauwe zegelafdrukken waren bedoeld als aansporing. De tekst luidde **'In naam van de levende koning, spoed!'**. Voorbeelden van deze stempelafdrukken zijn te vinden in het Egyptisch Museum te Cairo.

Oudste voorbeelden van een poststempel in Europa

De oudste voorbeelden van een poststempel in Europa bestaan uit vermaningen. Die was gericht aan postambtenaren en was bedoeld om te voorkomen dat correspondentie van de overheid werd vertraagd. De Venetianen gebruikte in het begin van de 14^e eeuw daar al een stempel met de Latijnse zin **'Cito, citissime, volantissime'** (snel, aller-snelst, vliegensvlug) voor. In de 16^e eeuw bestempelde Frankrijk deze post aan de achterzijde met **'en diligence'** (met zorgvuldigheid). Vanwege deze bestempeling werden de Franse postkoetsen bekend onder de naam diligences. De Engelsen bestempelden in de 16e eeuw briefomslagen met de tekst **'haste, haste for life, post haste'**. Posthaste betekent (als één woord geschreven) in het Engels nog steeds 'met de meeste spoed'. Veel belangrijke staatsbrieven bevatten handtekeningen van de postmeester door wiens handen deze brieven waren gegaan. Zo ook de aankomst- en vertrektijden. Deze brieven zijn voor posthistorici van groot belang om te onderzoeken welke postroutes er zijn gebruikt en binnen welke tijd die routes werden afgelegd.

Toe de staatspostdiensten voor het grote publiek beschikbaar kwam werd gebruikelijk om er met de hand op te vermelden welk bedrag er aan post verschuldigd was. Ook bij het gebruik van (handgesneden) stempels werd de verschuldigde port vaak nog met de hand ingevuld. Veelal met zwarte inkt voor het te innen bedrag en met rode inkt (of potlood) voor franco brieven.

Oudste vermelding van de met de hand ingevulde portokosten

De oudste vermelding van de met de hand ingevulde portokosten komt uit Frankrijk. In het midden van de 16^e eeuw zijn enveloppen gevonden met daarop vermeld **'Port quatre solz'**. Zo zijn er ook enveloppen bekend met daarop **'Dte pour le port cinq solz'**. Hieruit blijkt dat de port vooruit is betaald. Het zijn echter niet onofficiële mededelingen en waarschijnlijk niet de postambtenaren zelf aangebracht. Pas in het jaar 1588 bepaalden de reglementen voor postvervoerders voor het eerst op het traject Toulouse – Parijs dat op elk poststuk het verschuldigde bedrag moest worden vermeld. Het verschuldigde tarief was 8 stuivers per ons gewicht (à raison de huit soulz pour once poix de marc). Het bedrag werd in cijfers vermeld in zowel zwarte als rode inkt. In 1640 ging deze bepaling voor heel Frankrijk gelden. Poststukken van voor 1640, waarop de bedragen zijn vermeld, zijn zeer zeldzaam.

Ook in andere landen werd het verschuldigde bedrag met de hand op de enveloppe vermeld. Op postverkeer met of via Frankrijk verschenen in de 18e eeuw stempels **'P.P.'** (Port payé – Port betaald). Zo ook stempels **'P.F.'** (Payé jusqu'à La Frontiere – Betaald tot aan de bestemming). Postverkeer via Duitsland gebruikte stempels **'Franco Grenzen'** en **'Transito per l'Austria'**.

Het Koninkrijk der Nederlanden gebruikte sinds 1815 voor het postverkeer van en naar Pruisen een halffrondstempel **'Pruisen over Arnhem'**. Ook een stempel **'Duitsch Grensk./te Arnhem'** alsmede stempels **'Duitschland over**' met daarop vermeld de naam van één van de zeven grenskantoren.

Post van en naar Frankrijk werd voorzien van een stempel **'Frankrijk over**' en ook daarop de vermelding van de naam van één van de zeven grenskantoren. In Frankrijk kregen de brieven een stempel **'L.B.P.'** (Lettre Pays Bas – Brief uit Nederland). Toegevoegd werd het cijfer van één van de zes rayons waarin Frankrijk was verdeeld voor het berekenen van de verschuldigde portokosten. Het bedrag daarvan werd met de hand op de voorzijde van de enveloppe geschreven.

Op dezelfde wijze kregen brieven van en naar Engeland een stempel **'Eng. Corresp'** respectievelijk **'Engeland over**' En de naam van het grenskantoor. Het behandelend postkantoor in Engeland plaatste op de brieven bij ontvangst weer een datumstempel.

De eerste met de hand gesneden poststempels zijn gebruikt en aangetroffen op brieven die zijn verstuurd via de plaatselijke postdienst van de familie Visconti in Milaan. Hiermee werd de plaats van verzending gestempeld. Er zijn als zodanig brieven gevonden stammend uit het begin van de 14^e eeuw. Deze stempels zijn in kleurloos reliëf aangebracht en bevatten het officiële wapen met de Latijnse inscriptie *Sub pena farcurum*. Dit betekent op straffe van de vork. Dit was een waarschuwing op niet te knoeien met de post, op straffe van wrede marteling. Ondanks deze bedreiging zijn er kennelijk toch problemen geweest met brieven. De laatste der Visconti's, Filippo Maria, voerde namelijk in 1425 een wijziging aan in de stempels. Hij wijzigde de tekst in *Sub pena mille farcurum* wat betekent op straffe van duizend vorken. Op latere stempels komen ook kleine dolken en een ster voor. Dit is mogelijk een verwijzing naar het rad waarop de ledematen van middeleeuwse boosdoeners werden gebroken. Ook andere Italiaanse stadstaten gingen stempels gebruiken waarvan er verscheidene werden voorzien van de stadswapens.

Op een brief uit 1519, verzonden vanuit Aleppo in Syrië naar Leonardo da Vinci te Amboise in Frankrijk is voor het eerst sprake van een stempel met de verwijzing naar het woord "post". De woorden **POSTA CECA** staan op deze brief gestempeld in een waszegel. Wat deze tekst betekend is tot op heden nog niet achterhaald.

Het eerst bekende poststempel in Europa is in 1683 gebruikt voor brieven van het eiland Jersey. De gebruikte tekst is **D'JARSEY**. Tot nog toe zijn er slechts twee exemplaren van bekend. Pas twaalf jaar later vond de algemene invoering van plaatsnaamstempels in Frankrijk plaats. De plaatsnaam werd in de meeste gevallen voorafgegaan door het woord **DE** (van).

In 1720 nam Zwolle voor het eerst als Nederlandse stad een plaatsnaamstempel in gebruik. De stempel bevatte de plaatsnaam **ZWOL** en een gekroond wapen. Vanaf 1751 zijn er omrande vertrekstempels aangetroffen voorzien van de plaatsnaam en het **"FRANCO"** stempel. De eerste gevonden brieven die daarvan zijn voorzien zijn gebruikt voor postvervoer van Amsterdam naar de marinehaven Den Helder.

Na 15 november 1776 verschijnen er plaatsnaamstempels in de vorm van een langstempel. Daarop de plaatsnaam in schrijffletter. Ook komen er rondstempels met de plaatsnaam in drukletters en een versiering van een posthoorn, ganzenveer of andere afbeeldingen.

De Britse postmeester-generaal kolonel Henry Bishop reageerde op kritiek, dat brieven te veel vertraging opliepen bij de post, door in 1661 een datumstempel te gaan gebruiken. Deze zogenaamde Bishopstempels werden aanvankelijk alleen in Londen gebruikt. Sinds 1670 verschijnen ze ook Dublin en in 1693 in Edinburgh. Londen gebruikte ze tot 1787, Dublin tot 1795 en Edinburgh stopt met gebruik ervan in 1806.

Op brieven uit 1756 is in Noord-Amerika voor het eerst een twee-regelig stempel aangetroffen met daarop de naam van een postkantoor: **NEW YORK**. Andere Amerikaanse steden die volgden waren Annapolis, Hartford en Philadelphia (1766), Boston en Charlestown (1769), New Town en

Williamsburg (1770), Newport (1771), Baltimore (1772), Albany (1773), Salem (1774), New Haven, Portsmouth, New London, Newbury, Norfolk en Suffolk (1775).

De eerste handgesneden stempels waarop de te betalen port werd vermeld zijn van 1663 tot 1667 gebruikt op het kantoor voor buitenlandse post in Londen. Dit waren rechthoekige stempels met een streep in het midden en in het bovenste vakje een letter **D** (due = verschuldigd) en het bedrag in cijfers. De stempels zijn plotsklaps weer buiten gebruik gesteld. Daarna vermeldde het Londense Postkantoor bijna twee eeuwen weer met de hand. Oftewel een merkwaardige en onverklaarbare stap terug in de tijd.

De eerste plaatsnaamstempel ooit met waardevermelding werd in het jaar 1667 in Amsterdam in gebruik genomen. Het stempel bevatte het Amsterdamse stadswapen samen met een 3 en een S. Dit stond voor het aantal stuivers als zijnde de verschuldigde port. Boven het stadswapen staat een posthoorn met in het koord de letter R of H. De H staat daarbij voor post uit Den Haag en de R voor post uit Rotterdam. Vanaf 1683 kwam er een D bij voor post uit Delft. Ook is een 2 stuiversstempel bekend (1679) waarbij de posthoorn is vervangen door het woord SCHUYT. Dit voor post uit Den Haag die per trekschuit aankwam.

In 1690 voert Rotterdam een aankomststempel in. Die is identiek aan die van Amsterdam maar voorzien van het Rotterdamse stadswapen en de letter A in het koord van de posthoorn. Een Vijf Stuy(ver) Portstempel verschijnt in 1695. Deze bevat het Zeeuwse wapen voor de via Rotterdam uit Middelburg aangevoerde post. In 1706 werd het eerder hier omschreven stempel met het Amsterdamse wapen voorzien van de waarde aanduiding 6 S en met de letter T voor post uit Texel. Wel gold er op dit traject voor zeevarenden gedurende de jaren 1788-1794 een gereduceerd tarief van 3 stuivers. Daarvoor werd een langstempel in kastje gebruikt met de tekst T:3:ST.

De West-Indische Compagnie gebruikte gedurende de jaren 1717-1774 aankomststempels met het monogram GWC en de waarde aanduiding ST(uivers). De Oost-Indische maakte daarentegen gebruik van vertrekstempels (1789-1805). Deze bevatte het monogram VOC en waarde aanduidingen variërend van 6 ST, respectievelijk 1, 2 tot 3g(ulden).

Uiterst zeldzaam is een Brits provinciaal handgesneden stempel uit Montrose in Schotland. Dit is de eerst bekende – en bijna een eeuw lang het enige – Britse stempel met aanduiding van de door de ontvanger te betalen port. Vanaf 1742 is het gebruikt en het bestond uit een kleine 2 (twopence) die met een houten stempel op de brief werd aangebracht. Tot nog toe zijn er 3 exemplaren van bekend.

In 1784 voerde Engeland poststempels in met daarop de aanduiding van de afstand. De getallen naast of onder de plaatsnaam vermeldden de afstand in mijlen tussen het kantoor van verzendingen naar London. De postambtenaren berekenden het bedrag van de verschuldigde port aan de hand van de afgelegde afstand. De stempels werden in 1795 buiten bedrijf gesteld nadat bleek dat de aangegeven afstand vaak onjuist was. In 1801 kwamen de stempels opnieuw in gebruik tot en met eind 1828. Enkele kantoren in Schotland en Ierland bleven ze tot omstreeks 1855 nog gebruiken. Dit dus nog lang nadat de berekening van de port naar afstand was afgeschaft.

De Londense koopman William Dockwra, zette in 1680 een particuliere postdienst op. Hij noemde dit de London Penny Post. Hij ontwierp daarvoor een driehoekige handgesneden stempel om daarmee de vooruitbetaalde post te vermelden. Het stempel bevatte de woorden **PENNY POST PAID** langs alle drie de zijden. Een letter in het hart van de binnenste driehoek duidde het bestelkantoor aan. Dit kon een L zijn (Lyme street), een W (Westminster), een T (Temple) of een P (St.-Pauls). Dockwra's postdienst werd echter fel bestreden door boden en bestellers die hun broodwinning bedreigd zagen. Er werd zelfs melding gedaan dat het een 'Paaps bedenkfel' was en er werd geïnsinueerd dat de jezuïeten er achter zaten. Na een gerechtelijk proces, op initiatief van de officiële postdiensten, werd de postdienst van Dockwra in 1682 verboden. Korte tijd later werd deze echter weer heropend

onder auspiciën van de officiële postdiensten. Dockwra kreeg daarvoor een jaargeld van £ 500 toegekend. Ook werd Dockwra gedurende de periode 1696-1700 tot controleur benoemd van de Penny Post. Tot het jaar 1795 bleven vergelijkbare driehoekige stempels ter aanduiding van de vooruitbetaalde port in gebruik.

De eerste stempels die het tijdstip van terpostbezorging aangaven, werden eveneens door William Dockwra uitgevonden. Elke brief die via zijn Londense Penny Post werd verzonden, kreeg een hartvormig stempeltje met daarin vermeld het uur van verzending. Deze uurstempels werden door de Penny Post alleen gebruikt voor de diensten vanuit Londen en vanuit Edinburgh. In Londen werd het gebruik van de uurstempels in 1843 afgeschaft. In Edinburgh al in 1838. Nadien werd de tijd nog slechts bij benadering aangegeven door codeletters. Dit waren de M (morning), A (afternoon) en de E (evening). Omstreeks 1857 werd ook dit afgeschaft.

De meeste Europese landen maakten pas in de tweede helft van de 19^e eeuw gebruik van tijdstempels. In Nederland werd vanaf 1860 een datumstempel gebruikt met een 4-uursperiode. Vanaf 1877 werd dit vervangen door een kleinrondstempel met een 1-uursperiode. Verschillende Oud-Duitse staten gingen in 1867 over op de invoering van machinestempels met vermelding van de datum en 1- of ½-uursperiodes. Het was daarom wel vreemd dat het land waar de uurstempels zijn uitgevonden (Engeland) zo terughoudend was met de (her)invoering er van. Waarschijnlijk was dat omdat de Britse postdiensten herhaaldelijk hadden aangegeven dat ze er een probleem in zagen om het publiek precies te laten weten wanneer brieven ter verzending waren aangeboden.

Wanneer voor het eerst officiële correspondentie postvrij is verzonden is niet met zekerheid te zeggen. Immers de oudste postdiensten waren juist voor dat doel opgericht. Pas toen er ook tegen betaling niet-ambtelijke poststukken werden verzonden ontstond er behoefte om onderscheid te maken tussen poststukken waarvoor werd betaald en poststukken die kosteloos werden vervoerd. De eerste duidelijke vermelding van de mogelijkheid om portvrij post te versturen is te vinden in een decreet uit 1652 van de Engelse staatsraad. Hierin staat vermeld dat brieven van en naar parlementsleden en bepaalde overheidsambtenaren kosteloos per post konden worden vervoerd. Deze brieven waren herkenbaar aan indrukken op lakstempels (voorloper van een poststempel?). In 1653 werd bepaald dat alle officiële stukken moesten worden voorzien van de tekst '*Voor de Dienst van het Gemenebest*'. Gedurende de jaren 1692–1693 is in Frankrijk regeringscorrespondentie bekend die was voorzien van een handgeschreven tekst '*Pour les expresses affaires du Roy*'.

Het eerste poststempel waarmee werd aangegeven dat er sprake was van portvrije verzending was een kaderloos 2-regelig stempel met de tekst **AFRANCHI/PAR ETAT** (gefrankeerd door de staat). In 1672 werd dat in zwart of rood aangebracht op regeringscorrespondentie vanuit Parijs. Pas 23 jaar later is er sprake van enig ander handgesneden poststempel. Het hier genoemde stempel voor portvrije verzending is tot 1744 in gebruik. Het werd toen vervangen door een 1-regelig stempel met de tekst **AFFAIRES DU ROY**. Tijdens de Franse revolutie nam het aantal aangewezen portvrije verzendingen en soorten stempels snel toe. Maar dat was het gevolg van de toenmalige nieuwe republikeinse gedachtegang.

In Frankrijk werd in 1779 een poststempel ingevoerd waarmee werd aangeduid dat de porto voor per post verzonden kranten en tijdschriften vooruit al was betaald. Het was een grootrondstempel met daarin het woord **PERIODIQUES** in de cirkels. In het hart stond het woord **FRANCS** (portvrij) met een kroon erboven en een Franse lelie eronder. In 1793 werden de royalistische elementen verwijderd. Vanaf 1797 kwam er de Frygische muts voor terug als symbool van de vrijheid. De **Frygische muts** is een zacht kegelvormig hoofddeksel waarvan de top naar voren wijst en weer wat naar beneden valt. De muts was het kenmerk van de inwoners van [Frygië \(Klein-Azië\)](#) en werd volgens de [legende](#) voor het eerst gedragen door hun koning [Midas](#) om de ezelsoren die hij als straf voor zijn domheid van de goden had gekregen te verbergen (bron Wikipedia).

Gedurende de jaren 1712 tot 1855 waren alle Britse kranten voorzien van een belastingstempel. Die stempel gaf tevens recht op gratis verzending per post. Hiermee kan dit belastingstempel daardoor worden beschouwd als een semi-postaal stempel. De in rood afgedrukte stempels bedroegen een zegelrecht van een halve penny. Ook na 1855 bleef het rode stempel op per post verstuurde kranten gehandhaafd en vanaf die datum wordt het als een zuiver poststempel beschouwd. In 1870 werd het zegelrecht herroepen en moest vanaf die tijd gegomde postzegels worden gebruikt. Ook gezegelde wikkels waren vanaf dat moment toegestaan.

In Londen en Dublin werden speciale zondagsstempels gebruikt. Indien er sprake was van portvrijdom moest de afzender met de hand de datum van verzending op het poststuk vermelden. Portvrije correspondentie die onder die voorwaarden op zondag werd gepost maar de volgende dag pas werd bezorgd en afgestempeld kregen een speciaal zondagsstempel. Dit ter verklaring van het verschil tussen de handgeschreven datum en het poststempel (datum van afstempeling). Deze stempels bevatten de tekst **SUN** of **SUNDAY**. Dublin bracht de stempels ook aan op gewone post die op zondag in Dublin aankwam en pas de volgende dag werd besteld. Londen kende ook speciale stempels met daarop de aanwijzing voor postboden om portvrije poststukken vóór 10 uur 's morgens te bestellen. Deze poststempels bleven nog vele jaren na de afschaffing van de portvrijdom in gebruik.

Gelijktijdig met de invoering in Engeland van gegomde postzegels in mei 1840 werd een stempel in gebruik genomen om deze zegels te ontwaarden. Ieder postkantoor op de Britse eilanden werd voorzien van een stempel in de vorm van het zogenaamde Maltezer Kruis. Dit embleem is afgeleid van de Tudorroos. Het stempel vertoont echter duidelijke verschillen in vorm. Zo is de Tudorroos achtpuntig terwijl het poststempel acht afgeronde hoeken heeft. Alle ontwaardingsstempels waren van koper en uniform van uitvoering. Meestal kon daardoor niet worden vastgesteld welk postkantoor de poststukken heeft afgestempeld. Latere vervangingsstempels waren echter afwijkend genoeg om het postkantoor te herkennen. Deze afwijkende stempels zijn daardoor erg in trek bij gespecialiseerde verzamelaars. Vanaf februari 1841 werd er afgestempeld met zwarte inkt. Daarvoor met rode inkt.

Ook het Zwitserse kanton Zürich gebruikte een ontwaardingsstempel wat is geïnspireerd door het door de Britten gebruikte Maltezer Kruis. Vanaf maart 1843 werd begonnen met de uitgifte van postzegels en ontstond de behoefde om ze te ontwaarden. Het door Zürich gebruikte stempel bevatte in het hart het Zwitserse kruis en in de gleuven tussen de 4 'bladjes' een cirkeltje. Deze afstempeling staat daardoor bekend als de Züricher Rozet. Soortgelijke stempels werden later (september 1843) ook in gebruik genomen door Genève en nog later (1850) op de federale zegels. Zürich gebruikte overwegend zwarte stempelinkt, Genève rode. Ook komt er soms blauwe stempelinkt voor.

Brazilië gaf op 1 augustus 1843 zijn eerste postzegel uit maar voerde geen speciaal ontwaardingsstempel in. Er werd onwaard door gebruik te maken van al bestaande datumstempels en ongedateerde plaatsnaamstempels.

Zegels moeten uiteraard ontwaard worden. Maar door er zo'n lelijk stempel op te plaatsen werd de daarop gedrukte afbeelding van een staatshoofd er niet fraaier op (majesteitsschennis?). Om die reden werden er in 1850 stempels in gebruik genomen die bestonden uit een klaverblad met uitspringende lijnen aan de vier rondingen. Deze stempels ontwaarden de postzegel afdoende maar zorgden er tevens voor dat de nogal alledaagse gelaatstrekken van koningin Isabella weliswaar enigszins gemaskeerd maar toch zichtbaar bleef. Een veel kunstzinniger ontwaardingsstempel, in de vorm van een barokke schilderijlijst, werd in 1859 door Sicilië ontworpen. Dit voor afstempeling van postzegels met de beeltenis van koning Ferdinand II. Deze had als bijnaam De Bommenkoning ('Il re bomba). Dit omdat hij Messina had laten bombarderen teneinde het eiland te onderwerpen.

In het midden van de 19^e eeuw waren er postadministratie met paranoïde waanideeën die er van waren overtuigd dat oneerlijke klanten de stempelinkt verwijderden om zodoende de postzegel opnieuw te gebruiken. Voorbeelden hiervan zijn ontwaardingstempels die de postzegel dusdanig met een lijnenpatroon bedekken dat zelfs de hardnekkigste verwijderingpoging bij voorbaat al tot mislukken was gedoemd. Voorbeelden hiervan zijn:

- Het ovale raster (Buenos Aires 1858-1959)
- De driehoek van parallelle lijnen (Kaap de Goede Hoop 1853-1863)
- De stippen in diamantvorm met het woord FRANCA (Ecuador 1866)
- De ruitvormige of doorlopende gekruiste lijnen, vierkanten van grote punten zespuntige sterren van dikke of dunne punten van Frankrijk (1849—1850)
- Diamantvormige rasters of parallelle lijnen (Zwitserland 1851)
- Het ovaal van tralies (Nieuw Zuid-Wales 1850)
- Het rondje van parallelle lijnen (Noorwegen 1855)
- De schietschijf-ontwaarding door vier cirkels (Oostenrijk 1850)
- De rechthoek van diamanten (Toscane 1851)
- Het uit elf tralies bestaande 'botte stempel' van Lecco (Oostenrijk 1851).

Zelfs Spanje, die het portret van *lese majesté* niet met een stempel wilde bevuilen is uiteindelijk overgegaan tot het plaatsten van zware ovaal rasters om mogelijk hergebruik te ontmoedigen. Men vond dat minder drastisch dan het voorgestelde alternatief van dr. Thebussem (pseudoniem van de Spaanse postale hervormer M.P. de Figueroa) die een voorstel had ingediend om corrosieve inkt te gebruiken. Hij had zelf voorgesteld om het papier dusdanig te impregneren met buskruit dat de postzegel bij het afstempelen letterlijk zou ontploffen.

Het alternatief was om postzegels te beschadigen door ze in te scheuren. Uiteraard wel schadelijk voor ons: de filatelisten. Gelukkig is dit alternatief slechts twee keer gebruikt. David Bryce, kapitein van de kustvaarder *Lady McLeod* was de eerste. Hij onderhield een dienst tussen Post of Spain en San Fernando op Trinidad. Hij maakte de door hem verkochte postzegels, voor brieven die hij met zijn schip vervoerde, ongeldig door een hoekje van de postzegel van de envelop te lichten en de achterkant met zijn nagel er af te krabben. Later gebruikte hij een pen om zegels te ontwaarden. Als tweede voorbeeld geldt de eerste uitgifte van Afghanistan: de beroemde 'tjgerkoppen' van 1870-1878. Deze werden ongeldig gemaakt door ze in de rondte af te knippen of doordat de postbeampte er een stuk van afscheurde. Om die reden zijn er vrijwel geen onbeschadigde gebruikte exemplaren van deze zegels te vinden.

In mei 1844 werden door de Britse postkeren voor het eerst nummerstempels ingevoerd. Het datumstempel op de achterkant van de brieven bevatte weliswaar ook al de naam van het kantoor maar desondanks achtte men het gewenst om ook het ontwaardingstempel een nummer te geven waaraan het kantoor kon worden herleid.

Er werden verschillende series nummerstempels gebruikt:

- Hoofdpostkantoor Londen (binnenlandse sectie)
- Districtspostkantoor Londen
- Regionale postkantoren van Engeland, Wales, de Kanaal eilanden, Man, Schotland en Ierland.

Elke serie had zijn eigen vorm en elk met het nummer in het midden:

- Engels (ovaal)
- Schots (rechthoekig)
- Iers (diamantvormig)

In de oorspronkelijke series liepen de Engelse regionale nummers van 1 (Abergavenny) tot 936 (Whitwell, Yorkshire). De Schotse nummers liepen van 1 (Aberdeen) tot 342 (Wishaw). De Ierse reeks liep van nummer 1 (Abbeyleix) tot 450 (Youghal).

Deze ontwaardingstempels vervielen in de loop van het jaar 1850. Maar sommige kantoren bleven de oude stempels tot het jaar 1950 gebruiken, zoals Aberdeen (1) en Southampton (723). Dit voor het handmatig afstempelen van poststukken die door de stempelmachine waren gemist.

Ook gebruikte diverse Britse koloniën en buitenlandse postkantoren nummerstempels. Voorbeelden hiervan zijn A 01 door Kingston op Jamaica en S door Constantinopel.

Vanaf het jaar 1853 gebruikte de Londense districtpost duplexstempels. Dit is een zogenaamde combinatiestempel en bevat zowel de datum (rechthoekig) als een ovaal nummerstempel. De eerste duplexstempels werden voornamelijk gebruikt om 'te laat aangekomen' brieven af te stempelen. Kort daarna werd een rond datumstempel in gebruik genomen om de gewone post af te stempelen. Deze en latere stempels zijn eigenlijk dubbele stempels, aangezien datum- en ontwaardingstempel afzonderlijke eenheden horen te zijn.

Duplexstempels met een in elkaar overlopend ontwaarding- en datumstempel werden door een aantal provinciale kantoren in Engeland in 1854 ingevoerd. Deze duplexstempels waren afwijkend van ontwerp en minstens twee daarvan zijn uniek te noemen: de 'biscuit' van Reading (1854) en de 'schoen' van Rugby (1857). Deze eerste 'echte' duplexstempels waren echter een experiment. In het jaar 1858 werden ze vervangen door rubberstempels in een standaarduitvoering. Later voerden ook veel Britse koloniën dubbelstempels in. Ook andere landen namen dat concept over. Het enige land waar ze nog regelmatig gebruikt worden zijn de Verenigde Staten. Weliswaar zonder postkantoornummer in het ontwaardinggedeelte.

Gecombineerde stempels zijn datumstempels waarvan het ontwaardinggedeelte in het ontwerp is opgenomen. Dit soort stempels werden voor het eerst in het jaar 1850 in Oostenrijk gebruikt. Deze stempels waren vanwege de vorm zogenaamde kaststempels. Daarvan zijn er een aantal unieke voorbeelden bekend zoals het kunstzinnige kamradstempel van Gfoehl, het fraaie ovale type van Kaposvar en het ovale balkenstempel van Aussee Mähren.

Ook bestaan er vanaf het jaar 1850 dubbele cirkelstempels met een versiering van golflijnen aan de voet van de binnenste cirkel. Deze werden in het gehele Habsburgse keizerrijk gebruikt.

De eerste gecombineerde stempels in Engeland en Wales waren cirkelvierkanten. Deze werden voor het eerst in september 1879 gebruikt in Leeds. Aan het einde van de 19^e eeuw werden ze overal in Engeland gebruikt en ook nog voor een deel in de 20^e eeuw. Rond het jaar 1900 (eeuwwisseling) gebruikte ook Italië, Canada, Zuid-Afrika en Nieuw Zeeland het cirkelvierkant. Duitsland had daarentegen een zogenaamde typenraderstempel. Daarop stond de datum tussen twee cirkelsegmenten met verticale balken. Dit brugstempel bleef tot het jaar 1921 in gebruik en werd daarna vervangen door een stempel zonder de verticale balken. Aangepaste versies van dit stempel zijn aangetroffen op zegels van Oostenrijk, Hongarije, Zwitserland en de Scandinavische landen. Pas in 1950 werden deze stempels afgeschaft. Experimenteel zijn deze stempels ook Engeland (1905), Frankrijk (1913) en in Ierland (1922) gebruikt. Maar deze afstempelingen zijn uiterst zeldzaam.

Nederland ontwaarde zijn postzegels door stempels met vermelding van plaatsnaam en datum. Hierbij sloot men aan bij het internationale gebruik van ontwaarding van de zegel met een neutraal ontwaardingstempel. Dit door gebruik van het woord **FRANCO** met of zonder 'kastje'. Het plaatsnaam- en datumstempel werd vrijstaand op de enveloppe afgedrukt. Het Franco-kastje stempel is de gebruikelijke ontwaarding voor de emissies van 1852, 1864 en 1867. Daarna

overheersten de rondstempels. Bij de rondstempels is er onderscheid in plaatsnaamstempels met een datum zonder jaartal, met een cirkelvormig jaartal en met het jaartal in een rechte lijn. Zulke afgestempelde zegels zijn uiterst zeldzaam. Vaker komt het halfrondstempel voor met het woord **FRANCO** onder de streep. Daarvan zijn drie types. Egyptische letters, met of zonder jaartal en met groteske letters (vrijwel altijd met jaartal). Nummerstempels op Nederlandse postzegels zijn uitsluitend de zeshoekige, langwerpige puntzegels die tot 15 juli 1893 zijn gebruikt. De nummerring verliep aanvankelijk van Alkmaar (1) tot en met Zwolle (135). Later werd de nummerring uitgebreid tot en met nummer 259 (Waddinxveen). Bijkantoren, bestelhuizen, hulpkantoren enz., die niet de status van postkantoor hadden, stempelden de post meestal af met de zogenaamde langstempels die uitsluitend bestonden uit de plaatsnaam. Voor postverzending tussen hulpkantoren onderling, zonder tussenkomst van een postkantoor, was het langstempel zelfs verplicht. Zulke stempels op de eerste emissie zijn uiterst zeldzaam. Van de 15 cent oranje zijn slechts enkele exemplaren met deze afstempeling bekend.

Voor de gebruikte nummerring van postkantoren op grootrondstempels, nachtuurkarakters, hulpkantoren, bijkantoren, stationspostkantoren, trajectstempels spoorwegen, trajectstempels tramwegen, trajectstempels boot, Rijkspostspaarbank en Rijksverzekeringsbank, brandstempels enz. verwijs ik u gaarne naar de catalogi van de NVPH (Postzegels van Nederland en overzeese rijkdelen).

In Nederlands-Indië waren nummerstempels in gebruik vanaf nummer 1 (Weltevreden) tot en met nummer 120 (Toeren). Al deze stempels werden op 14 april 1893 afgeschaft.

In Nederlands West-Indië gebruikte men nummerstempels vanaf 210 (Curaçao) tot en met 209 (Saba). Ook diverse puntstempels zonder nummer waren daar in gebruik.

Het kantoor East Dulwich in Londen was officieel de eerste die in april 1894 een stempel met een massief zwarte balk tussen de cirkels in gebruik nam. Dit stempel werd later bij verzamelaars bekend als het Dulwich-stempel. Opvallend was wel dat ongeveer veertien dagen eerder als in Sunderland een enigszins vergelijkbaar stempel werd gebruikt. Weliswaar met een veel dunnere balk aan de voet. Het Sunderland-stempel was echter een experimenteel type dat niet algemeen werd ingevoerd. Het Dulwich-type werd wel later overal op de Britse eilanden gebruikt en ook door veel andere overzeese leden van het Gemenebest. Hoewel ze na 1949 zijn vervangen door het huidige rondstempel zijn tot op latere momenten nog steeds stempels van het Dulwich-type gebruikt. Het Dulwich-stempel is een duidelijk voorbeeld van een dubbelringstempel.

In 1853 boog Pearson Hill, een zoon van Sir Rowland Hill, zich over het probleem om een machine te ontwikkelen die machinaal kon afstempelen. Het lukte hem om in 1857 een machine te ontwerpen waarmee in september 1857 en in februari 1858 langdurig werd geëxperimenteerd. De machine van Pearson Hill werd aangedreven door stoomkracht. Door behulp van een voetpedaal werd een dubbelstempel geplaatst met daarop de datum binnen twee uit verticale lijnen opgebouwde cirkels. Bij een latere versie stond de naam Londen aan de voet. Beide types zijn op brieven zeer zeldzaam en een gezocht verzamelobject. In 1858-1859 werd er een nieuwe machine van Hill getest. Dit was de zogenaamde Parallel Motion. Deze gaf een afdruk die overeenstemde met de toenmalige in gebruik zijnde dubbelstempels. Experimenten in Edingburgh resulteerden in de beroemde Brunswick Star-afstempelingen van 1863 tot en met 1865. Parallel Motion-stempelmachines werden tot de eeuwwisseling (1900) overal op de Britse eilanden gebruikt.

Al in 1850 waren er al experimenten gedaan met minder bekende uitvindingen van Charles Rideout en Creswell, twee hoofdamttenaren van de Britse PTT. Deze uitgevonden machines waren allen gebaseerd op handbediening. Muggenzifters beschouwen ze om de reden als handstempels.

De Duitser Francis Wirth vond in 1867 de eerste snelstempelmachine uit, althans in de moderne zin van het woord. J.C. Azemar voerde de machine in Engeland en gedurende de maanden april tot en met juni 1869 werd de machine uitvoerig getest. Al dan niet voorzien van aanpassingen werd het testen hervat gedurende medio 1872 tot en met december 1872. De machine leverde een afdruk bestaande uit een rond datumstempel en een raster van zware horizontale balken met een nummer. Echter, de proef mislukte want de resultaten vielen tegen. Een andere Duitser, Albert Höster, verbeterde het model en bouwde exemplaren met voetbediening. Wederom werden deze machines uitgebreid getest gedurende 1882-1883 en uiteindelijk in het district Londen in gebruik genomen. Deze machines leverden een afdruk bestaande uit een groot rond datumstempel en een vlag van horizontale balken. Het aantal missers bleek erg hoog en de Britse PTT dankte machines af toen er betere modellen op de markt beschikbaar kwamen.

De eerste Volledig geautomatiseerde Stempelmachine werd omstreeks 1880 uitgevonden door Thomas en Martin Leavitt uit Boston (Massachusetts). Zij slaagden er echter niet in om hun machine te perfectioneren. Om die reden verkochten zij in 1885 hun patenten. De nieuwe bezitter van de patenten waren Frank en Martin van Buren Ethridge. Deze kwamen ook uit Boston. Na de aanschaf werd door hen de American Postal Machine Company opgericht. De eerste Ethridge-machine met stoomaandrijving werd in 1886 in Boston geïnstalleerd. Een soortgelijke machine werd tussen 1886 en 1887 in Londen getest. De met stoom, en later door elektriciteit, aangedreven machines werden in gebruik genomen in Canada (1895) en in Frankrijk (1898). Omstreeks 1900 functioneerden ze in de meeste landen van Europa.

Het eerste poststempel met een reclametekst werd in 1661 in Londen gebruikt. Op brieven die bestemd waren voor geadresseerden langs de weg naar Kent werd met de hand een groot rond stempel aangebracht. Het betrof een 9-regelige tekst: **THE·POST·FOR·ALL·KENT GOES EVERY NIGHT·FROM·THE·ROVND·HOVSE·IN·LOVE·LANE & COMES EVERY·MOR(NING)**. (De post voor heel Kent vertrekt elke avond uit Love Lane en komt elke ochtend aan).

Tot 1663 werden twee verschillende handstempels met een reclametekst gebruikt. De tweede, met soortgelijke tekst als de eerste, werd gebruikt voor post die gedurende de jaren 1674 en 1675 werd verstuurd op de route naar Essex. De tekst luidde: **ESSEX POST GOES AND COMES EVERY DAY** (Essex-post gaat en komt elke dag). Van dit stempel zijn twee types bekend. Bij het tweede type werd Essex vervangen door S.X. Alhoewel al deze 17-de eeuwse handgesneden reclamestempels uiterst zeldzaam zijn is die met E.X. het zeldzaamste. Deze stempel is alleen bekend van brieven die in het Londense Historische Archief (Public Record Office) worden bewaard. Pas 250 jaar later kwamen reclamestempels pas weer opnieuw in gebruik.

Om de wereldtentoonstelling van 1893 in Chicago te promoten is er voor het eerst een machinestempel in gebruik genomen met een vignet in de ontwaardinglijnen. Vanaf 1894 werden er door veel Amerikaanse Postkantoren machinestempels gebruikt met een afdruk van de Stars and Stripes. De zeven golvende lijnen van deze vlag werden later over de hele wereld als ontwaardingelement in de stempelmachines. Vlagstempels van Amerikaanse machines werden rond 1900 ook in andere landen gebruikt: Canada (1897-1900), Frankrijk (1898-1900) en in Nieuw Zeeland (1899). Ook Duitsland en Italië gebruikte stempels met een afdruk van de nationale vlag. In 1897 werd aan Engeland een machinestempel geleverd met de Union Jack en de tekst **1837 VICTORIA 1897**. Dit ter gelegenheid van het diamanten regeringsjubileum van de koningin. Maar het stempel werd niet algemeen gebruikt. Een Amerikaanse vlagstempel werd in 1900 tijdens de Parijse Wereldtentoonstelling gebruikt op het Amerikaanse paviljoen.

Propagandateksten voor evenementen zijn verder bekend van de Nationale Expositie in Toronto (1901), de Wereldtentoonstelling in St. Louis (Amerika, 1902-1903), het Derde Eeuwfeest van

Jamestown (Amerika, 1907), Passiespelen in Oberammergau in Beieren (Duitsland, 1910). de Brusselse Jaarbeurs (België, 1910) en van de Auckland Tentoonstelling (Nieuw Zeeland, 1912).

In 1878 bedacht de heer Vaile om een stempelmachine te voorzien van een slagzin. Hij bood dat idee aan bij de Britse posterijen. Zijn idee werd echter niet overgenomen. Pas in 1910 deden de fabrikanten van Pears Zeep weer een voorstel voor een stempel met reclametekst. Deze fabriek was bekend vanwege advertenties waarin de bekende courtisane en actrice Lillie Langtry reclame maakte voor Pears Zeep. Ook stond zij met haar portret afgebeeld op de wikkels van de zeep. Dit alles met gevolg dat de omzet flink steeg. Het gevolg was dat in 1912 de stad Newport bij Cardiff (Wales) De PTT toestemming vroeg om reclame te mogen maken voor de havens. Dit werd toegestaan en er zijn poststukken bekend met daarop de tekst THE WORLD'S LONGEST DOCKS ('s Werelds langste kaden). In 1917 bood Gordon Selfridge, eigenaar van Selfridge warenhuizen, de PTT £ 20.000, toentertijd een gigantisch bedrag, om voortaan zijn artikelen via poststempels aan te mogen prijzen. Zijn verzoek werd echter afgewezen. Het bracht echter wel de Britse PTT op het idee om de machinestempels te verlengen met een vaderlandslievende slagzin.

Commerciële reclameteksten voor merkartikelen zijn op een gegeven moment door de Britse PTT verboden. Zo ook is de vermelding van firmanamen niet toegestaan. Verscheidene malen is dit soort verboden vermeldingen er soms wel doorheen geglipt. Maar waar wel officieel een uitzondering voor is gemaakt zijn de eeuwefeesten van de postzegelhandel van Stanley Gibbons (1965) en voor het veilinghuis Christie's (1967). De tentoonstellingen die door deze twee zijn georganiseerd werden door stempels onder de aandacht gebracht. Met name de aankondiging van Gibbons tentoonstelling op ambtelijke afstempelingen werd niet door iedereen met gejuich ontvangen. Enkele concurrerende postzegelhandelaren eisten van de PTT dat met name de door hun verstuurde post met de hand moest worden afgestempeld.

Dat er door de PTT niet altijd goed werd nagedacht over geplaatste teksten blijkt wel uit het volgende verhaal. In februari 1968 begon de stad Newport (zie hierboven) wederom voor zichzelf via stempels reclame te maken met de tekst THE HOME OF THE MOLE WRENCH. Vrij vertaald zou dit kunnen betekenen De vaderstand van de geknikte kade. Maar door de vele betekenissen van het woord 'mole' en 'wrench' ontstonden er vraagtekens over de werkelijke bedoeling van het stempel. Ene Patrick Campbell weidde er een lang artikel aan in de Sunday Times. Hij speculeerde dat de *mole wrench* ook een obscene ceremonie uit Wales kon zijn die in het holst van de nacht aan het uiteinde van een afzichtelijke hoop sintels werd uitgevoerd. Er verstreek een jaar alvorens de PTT eindelijk merkte dat de slagzin betrekking had op een handige moersleutel (Bahco). Die was uitgevonden door de firma Mole & Son. De PTT eiste toen dat de tekst zou worden veranderd in HOME OF THE SELF-GRIP WRENCH (Vaderstad van de zelfpakkende moersleutel). Maar de stad was zo supertrots op de moersleutel dat er later ook andere teksten verschenen. Ik noem er drie:

*Send your letters with the postcode on,
Use a self-grip wrench from Newport, Mon.*

*The postcode helps to speed the mails,
The self-grip wrench from Newport hails.*

*The postcode helps to speed your letter,
Use a self-grip wrench – there is none better.*

Commerciële reclame in de vorm van **vlagteksten** zijn maar in twee landen toegestaan. Italië liep daarmee in 1923 voorop. In verschillende grote steden verschenen er oproepende teksten om via poststempels reclameteksten te plaatsten De tekst luidde: SPAZIO RISERVATO ALLA PUBBLICITA - RIVOLGERSI 'PUBBLICITA' (Voor reclame gereserveerde ruimte - inlichtingen 'publiciteitsafdeling').

Deze tekst werd gevolgd door het adres en telefoonnummer van het stedelijk bureau voor postreclame. Het jaar daarop verschenen al de eerste commerciële teksten. Er kwam een oproep om de nieuwe roman Mata Hari te lezen van Guido de Verona (de tekst werd verfraaid met een tekening van de spionne). Ook een modemagazijn adverteerde met producten en -uiteeraard- volgde sigarettenfabrikanten. In slagzinnen werd duidelijk gemaakt dat Toscanen Roma-sigaretten prefereerden. Venetianen werden aangespoord om Savoia-Eva-sigaretten te kopen. Want dat waren de beste en lekkerste. In de jaren na oorlog kwam de reclamestempel pas echt tot bloei. De meest uiteenlopen producten werden aangeprijsd. Motta-brood, Witte Orchdee-parfum, Rilson-synthetische weefsels, Allonlit-zuigers en, uiteraard, auto's zoals de Fiat Nuova 500. Omstreeks 1960 verscheen in Italië de laatste commerciële stempeltekst.

Frankrijk was het tweede land. In 1924 prees het penningen aan om te kopen van de Rijksmunt. Overige commerciële reclameteksten zijn eigenlijk alleen verschenen om tabaksartikelen te promoten. In de jaren '30 verschenen vlagtekst stempels voor Gitanes- en Celtiques-sigaretten en Nouveau Diplomate-sigaren.

Ook verschenen er plaatselijke reclameteksten. In 1921 plaatste Calais de tekst **LE PORT, LA PLACE, LES DENTELLES** (Haven, strand, kantwerk). Boulogne-sur-Mer volgde in 1924. Het prees zich aan als kuuroord met een casino. Andere voorbeelden zijn te vinden van plaatsen zoals Hyères, St.-Lunaire, Dinard, Dijon, Carcassone, Cluses, St.-Claude en Avignon. Allen verschenen zo rond de jaren 1925-1926. Ook industrie- en handelssteden zoals Le Havre en Lille gebruikte deze vorm van reclame (1926). De propagandastempels bevatte alleen tekst. Omstreeks 1950 verschenen er stempels in de vorm van beeldwimpels. In het Frans genoemd *Flammes illustrées*. Deze leken op de banieren van middeleeuwse ridders.

De eerste plaatselijke reclametekst buiten Frankrijk was die in Amerika. Het Amerikaanse Congres besloot op 5 oktober 1921 toe te staan dat op een stempel de tekst **VISIT THE DUNES, MICHIGAN CITY** werd geplaatst (Bezoek de duinen van Michigan City).

Niet elk reclamestempel bereikte zijn doel. Wat te denken van dagvaardingen die vakantiegangers ontvingen voor overtredingen die zijn voorzien van een stempel met een reclametekst voor toerisme? Of zoals in Engeland een gebruikte slagzin **ARE YOU FULLY INSURED?** (bent u volledig verzekerd?) op een oproep voor een aanstaande operatie in een ziekenhuis? In de jaren 50 van de vorige eeuw verscheen er in Amerika een stempel met daarop de oproep om obscene post te melden aan de postdirecteur. Maar toen die tekst ook op de huwelijksaankondiging van de dochter van een senator verscheen werd direct besloten om die stempeltekst niet meer te gebruiken. Zo zijn er nog veel meer voorbeelden van stempelteksten die door gebruik op verkeerde momenten tegenstrijdig zijn, maar tegelijkertijd niet te vermijden waren.

In Canada is een stempel met de slagzin **CONSERVE CANADA'S WILDLIFE** (Behoedt de Canadese wildstand) regelmatig gebruikt om de in 1957 verschenen serie sportzegels af te stempelen waarmee ook de jacht en de hengelsport werd gepropageerd.

Wielrennen en verkeersveiligheid gaan ook niet samen. In 1968 werden er in Italië stempels gebruikt waarop werd opgeroepen de verkeersveiligheid in acht te nemen. Helaas werden die ook gebruikt om postzegels af te stempelen waarop het wereldkampioenschap wielrennen werd herdacht. Slechts negentien van de vierentachtig gestarte renners reden de wedstrijd uit.

Ook een slagzin die Zuid-Rhodesië gebruikte om drankgebruik te bestrijden in het verkeer kwam niet altijd op de goede zegel terecht. De slagzin luidde: **ONE FOR THE ROAD MEANS ONE FOR THE GRAVE** (Eén voor onderweg betekent één voor het graf). Deze test werd echter ook geplaatst op zegels uit

de sinds 1953 bekende serie waarop de graftombe van Cecil Rhodes in de Matopo Heuvels staat afgebeeld.

Ook de neus van de Engelse koningin bleek niet te worden ontzien. Laura Knight Johnson, een Britse kunstschilderes, ontwierp in 1960 een vlagstempel ten behoeve van het Wereld-Vluchtelingenjaar. De stempel bevatte een opgeheven hand. Hilarisch was dat de duim precies naar de neus van de koningin wees. De stempel werd direct ingetrokken. Poststukken voorzien van dit stempel zijn daardoor uiterst zeldzaam.

Als laatste voorbeeld van tegenstrijdigheden is het in Amerika gebruikte stempel met de slagzin **ALIENS MUST REPORT THEIR ADRESSES DURING JANUARY** (Vreemdelingen moeten in de maand januari hun adres opgeven). Echter over de hele wereld verschenen poststukken met deze tekst terwijl de gebruikte luchtpostzegels waren voorzien van afbeeldingen van het Vrijheidsbeeld. Ook stond daar tekst **Liberty for all** op vermeld ofwel Vrijheid voor iedereen.

In het jaar 1851 maakte de Britse posterijen een stempel aan voor gebruik op een tijdelijke postkantoor op de Internationale Tentoonstelling. Dit stempel staat bekend als het eerste stempel ter gelegenheid van een speciale gebeurtenis. Het was een zogenaamd enkel ringstempel en bevatte de tekst **INTERNATIONAAL EXHIBITON LONDON W**. Van dit stempel zijn afdrukken in blauw bekend. Ze zijn echter nooit gevonden op gelopen enveloppen. Het vermoeden is dat het stempel alleen is gebruikt op de tentoonstelling zelf.

In 1979 is er een enveloppe aangetroffen met daarop een stempelafdruk waarop stond **GREAT EXHIBITION**. Ook hier rijst het vermoeden dat het geen officieel poststempel is. Het is waarschijnlijk een stempel wat is gebruikt door één van de organisatoren van de tentoonstelling.

Waar het wel zeker van is dat het een officieel poststempel is, is het Engelse ringstempel met afzonderlijk ontwaardingstempel wat gedurende de maanden mei tot en met oktober 1862 is gebruikt voor de Internationale Tentoonstelling in Londen. Er zijn gewone en aangetekende stukken gevonden met deze stempels. Ze zijn wel uiterst zeldzaam.

Buiten Engeland gebruikte men in 1855 ook in Parijs tijdens de Wereldtentoonstelling een gelegenheidsstempel.

Pas in 1959 (januari) verschijnt het eerste herdenkingsstempel dat zonder tussenkomst van een tijdelijk postkantoor wordt aangebracht. De Britse PTT stond toen toe dat bewonderaars van de dichter Robert Burns kaarten en enveloppen op de post deden in zijn geboorteplaats Alloway. Dit ter herdenking van de 200ste geboortedag van de dichter. Alloway was een hulppostkantoor. Normaal gesproken mocht dat kantoor geen poststukken afstempelen. Deze keer werd er echter een uitzondering gemaakt. Hoewel het gewone datumstempel werd gebruikt, werden er vele duizenden gelegenheids- enveloppen en kaarten aangeboden. De herdenkingsdatum viel wel op een zondag maar als speciale tegemoetkoming werd het postkantoor bij hoge uitzondering op die dag daarvoor opengesteld.

Heraldische wapens als beeldstempels zijn al bekend sinds het begin van de 15^e eeuw. De Italiaanse stadstaten gebruikte die als eerste. Andere oude voorbeelden zijn de provinciale Franco-stempels van Frankrijk rond 1700 (fleur-de-lys) en de Spaanse provincie Leon (± 1750) met een leeuw.

De oudste Nederlandse beeldstempels met een stadswapen zijn die van Amsterdam (vanaf 1667). Ook Rotterdam en Middelburg begonnen er mee aan het eind van de 17de eeuw. Allen bevatte een waarde-aanduiding.

Van de Britse eilanden zijn bekende voorbeelden het lam van Perth (1750), de distel van Fort William (1769) en de lantaarn van Birmingham (1772). Dublin gebruikte gedurende de jaren 1808 tot en met 1813 een meermin. Belfast en Limerick gebruikte tussen 1818 en 1829 het Iers klaverblad.

De Verenigde Staten staan echter bekend als grootgebruikers van beeldstempels. Met name gedurende de periode 1850 – 1880. Het was de diverse postmeesters toegestaan op eigen initiatief en oordeel ontwaardingsstempels aan te schaffen. De meeste van deze stempels werd in kurk of in palmhout gesneden. Ook zijn er stempels gemaakt van geelkoper en vooral de laatste jaren van rubber. Mr. Klinkner (Oakland, Californië) was een bekende stempelmaker. Tot zijn meest bekende product behoort de zogenaamde 'trappende muilezel'. Die is onder andere gebruikt in Forbes, Goleta, Port Townsend en Susanville. Op het postkantoor in Waterbury (Connecticut) ontwierp John W. Hill (1836 – 1921) echter zijn eigen beeldstempels. Bekend zijn een rennende kip, een arend en een olifant. Twee keer is hij flink op de vingers getikt door de federale posterijen. De eerste keer toen hij op Valentijnsdag een hartje gebruikte en de tweede keer door een clownskop te gebruiken op 1 april. De in de jaren 1865 – 1869 gebruikte stempels zijn zeldzaam en worden veel gezocht.

Honderden Amerikaanse postkantoren gebruikten de beeldontwaardingen en kregen vooral tijdens de Amerikaanse Burgeroorlog vaak een patriottisch tintje. Met name de Stars and Stripes en het woord UNION waren populair.

Verder waren er silhouetten als beeldstempel in gebruik, vanaf de herkenbare en bekende George Washington tot zelfs een (onbekende) pijproker. Sterren, zonnetjes en vrijmetselaarsemblemen waren ook geliefd. Een hele mooie was het silhouet van een locomotief. Dit beeldstempel werd in 1875 gebruikt in South Hanson (Massachusetts). In verzamelaarskringen worden deze stempels fantasiestempels genoemd.

Canada heeft gedurende de periode 1868 tot 1900 het esdoornblad als beeldstempel gebruikt. Een heel merkwaardig voorbeeld van een Canadees fantasiestempel was dat in 1895. Ste-Geneviève de Bastican (Quebec) gebruikte toen een stempel met een nauwkeurige weergave van het wapen van Nicaragua.

Tijdens de jubileumtentoonstelling (1890) van de Penny Post in South Kensington werden voor het eerst handstempels met een beeldmotief gebruikt. Er waren zeven verschillende handstempels. Allen hadden een kroon als motief en vier daarvan een fantasievorm. De stempels zijn allemaal bekend vanwege de ongebruikelijke inktkleuren: blauw, rood of violet. Ze werden echter niet voor ontwaarding gebruikt. Voor een kleine vergoeding konden bezoekers herdenkingskaarten en herdenkingsenveloppen laten afstempelen. Er waren op de tentoonstelling ook twee bijzondere stands: een imitatie postkantoor uit de 18e eeuw (1790) en een postkantoor van de toekomst (1990). De afstempelingen van de imitatie postkantoren zijn voor verzamelaars zeer interessant.

In de categorie "goedkoopste stempels ooit" valt zeker een poststempel te vermelden die was gemaakt van een doorgesneden aardappel. De uitsnijding verbeeldde een primitieve afbeelding van de fleur-de-lys van de padvindsbeweging. Het stempel werd gebruikt voor padvindspost (*Poczta Harczerska*) die tijdens de opstand in Warschau in 1944 werd verstuurd. Vijf latere poststempels werden vervaardigd uit schoenzolen. De stempels en afdrukken waren daardoor wel van betere kwaliteit.

Uiteraard zijn er ook zeer kostbare poststempels gemaakt. Wat te denken van een ivoren handvat en zilveren kop. Die werden gedurende de jaren 1931-1934 in Croydon gebruikt en later (1937) in Southampton. Dit ter gelegenheid van de opening van nieuwe luchtpostdiensten. Er werd bij elk van de gelegenheden maar een beperkt aantal brieven mee afgestempeld. De daarmee afgestempelde brieven werden daarna in zijden postzakken verstuurd.

Tegenwoordig wordt vrijwel zonder uitzondering zwarte stempelinkt gebruikt. Maar in de geschiedenis van de post is vrijwel iedere denkbare kleur stempelinkt wel eens gebruikt. Vooral bij rubberstempels. Om deze wilgroei te voorkomen is in Groot-Brittannië om die reden de kleurstandaardisatie ingevoerd. Vanaf dat moment zou alleen nog maar zwarte stempelinkt mogen worden gebruikt.

Er zijn ook meerkleurige poststempels gebruikt. De eerste zijn bekend uit Tsjecho-Slowakije. Ter gelegenheid van de Onafhankelijkheidsdag (28 oktober 1935) werden er in Praag op souvenirpost rood-blaue stempels aangebracht. In 1936 werden er van 25-27 september driekleurige poststempels gebruikt in Pardubice (Tsjecho-Slowakije). Op latere momenten en gelegenheden gevolgd door minsten twaalf andere postkantoren.

Rode, blauwe en andere gekleurde stempels waren in gebruik bij de Duitse bezettingstroepen en ook door de Tsjechische strijdkrachten in ballingschap tijdens de Tweede Wereldoorlog.

Experimenteel werd er in april 1964 een **zelfbevochtigend** rolstempel tijdens de Filatelistische Conventie van Wiltshire. Dit rolstempel bevatte drie compartimenten met elk een eigen kleur: zwart, rood en groen. In 1970 werd dit herhaald tijdens de Philypia internationale tentoonstelling. Voor elke dag van de tentoonstelling werd een ander poststempel gebruikt, steeds in drie kleuren. Ten onrechte werd het gebruik daarvan tot 'première' uitgeroepen. Kennelijk was men vergeten dat hetzelfde ook al in april 1964 was gebeurd. Tot op heden zijn er daarna geen bekende voorbeelden van driekleurige zelfbevochtigende stempels meer bekend.

Het grootste handgesneden datumstempel ooit was maar liefst 117 x 35 mm. Dit stempel werd gebruikt op 27 oktober 1978 in Milton Keynes (Verenigd Koninkrijk) toen het Volkswagen concern de opening van het nieuwe hoofdkantoor vierde. Dit stempel werd gebruikt voor postpakketten die op die dag werden verstuurd. Meestal werden op tijdelijke postkantoren en tentoonstellingen stempels van maximaal 80 x 38 mm gebruikt. Dit was echter voor het eerst dat er een pakketstempel werd gebruikt voor een eendaagse gebeurtenis en zonder dat er sprake was van een tijdelijk postkantoor. Het stempel had als patroon (links) een zeshoekig verlengstuk in de vorm van het logo van IDC (de bouwer van het hoofdkantoor en sponsor van het stempel). Het stempel was gemaakt om 1000 gedenkpenningen te versturen aan de Volkswagen- agenten en -dealers. Deze penningen waren geslagen door de Pobjoy Munt in Sutton. Ze waren verpakt in een doosje met souvenirwikkels. Achteraf realiseerde de PTT dat ze dit nooit hadden mogen toestaan. Sindsdien geldt de bepaling dat speciale handstempels beperkt moeten blijven tot gewone post (brieven en briefkaarten). Stempelverzamelaars waren zeerteurgesteld, Zij waren immers niet in de gelegenheid gesteld om het stempel te bemachtigen. Het was ook niet aangekondigd in het *Postmark Bulletin* van de PTT. Ook was het maar op een gering aantal pakketten (1000) gebruikt. Het mag duidelijk zijn dat dit geldt als een unicum over de postpakketstempels en daarmee het zeldzaamste moderne gelegenheidsstempel ooit in de Britse geschiedenis.

Als er een grootste is dan is er uiteraard ook sprake van het kleinste handgesneden datumstempel. Ook daar tekent het Verenigd Koninkrijk voor. In de jaren 1890 werd er in Manchester een stempel gebruikt op poststukken van maar 15 mm. In latere jaren gebruikte Nederland dit formaat ook als drukwerkstempel.

Een datumstempel met de langste plaatsnaam ter wereld bestaat ook. Slechts bij twee gelegenheden gebruikt en dan nog alleen bij eendaagse manifestaties. Het was een rechthoekige datumstempel van het stadje LLANFAIRPWLLGWYNGYLLGOGERYCHWYRNDROBWL LANTYSILIOGOGOCH op Anglesey in Wales. De dagelijks gebruikte datumstempels bevatte de afgekorte namen zoals Llanfairpwll of Llanfair P.G. De plaatsnaam betekent 'Kerk van de Heilige Maria in een hazelaarsdal

dicht bij een snelle draaikolk en de kerk van Sint-Tysilio'. Een plaatselijke schoenmaker bedacht deze naam in de 19e eeuw en is eigenlijk bedoeld als toeristisch attractie.

Er zijn ook datumstempels met plaatsnamen van maar 2 letters. Ee in Nederland, Lo in België, Ae bij Dumfries in Schotland, Au in Duitsland, Oostenrijk en Zwitserland, Ba in Fiji en Ghana, Go in Japan, li in Finland, Is in voorheen USSR, Ko in Japan, Li in Noorwegen en Thailand, Oi in acht verschillende postkantoren in Japan, Ro in Denemarken, Italië en Zweden, Sa in Portugal en Thailand, Ut in voorheen USSR, Va in Noorwegen en Zweden, Ye in Burma en Yi in Uruguay.

Ook vier voormalige postkantoren in de Verenigde Staten voerden 2 letters of een lettercijfercombinatie als plaatsnaam. A1 (Ohio), O.K. (Kentucky), T.B. (Maryland) en U.Z. (Kentucky). Twee uit maar één letter bestaande plaatsnamen komen allebei in Noorwegen voor. Maar omdat die plaatsen allebei dezelfde naam hebben wordt er ter verduidelijking als extra de districtsnaam aan toegevoegd: Å in Åfjord en Å in Lofoten.

Poststempels hebben eens een belangrijke rol gespeeld in een moordzaak. Glasgow gebruikte gedurende de jaren 1856-1857 experimentele duplex stempels. Deze stempels zijn nu bekend onder de naam Madeleine Smith stempels. Madeleine stond terecht vanwege moord op haar minnaar Emile l'Angelier. Zij zou hem hebben vergiftigd met Arseen. Na zijn dood werden vele brieven van Madeleine gevonden in zijn logement. De openbare aanklager baseerde zich voor de bewijslast voornamelijk op de brieven die Madeleine naar Emile had gestuurd. Omdat de brieven niet gedateerd waren verwees de aanklager naar de poststempels op de enveloppen. Hij vond die van doorslaggevende betekenis en droeg die aan als bewijsstuk. Het feit echter dat het de aanklager toch niet lukte om de beklagde schuldig te bevinden was niet voor een gering deel te wijten aan de verwarrende manier waarop de enveloppen waren afgestempeld. Het belastende stempel was al voor het begin van de rechtspraak buiten gebruik gesteld. Madeleine werd dus vrijgesproken wegens gebrek aan bewijs. Ondanks dat duidelijk was dat Madeleine de connectie met Emile wilde verbreken, gechanteerd werd door Emile en arseen had gekocht bij een drogist. Met name één specifieke enveloppe was daarbij van doorslaggevende betekenis: het datumstempel was onleesbaar. Het kwam zelden voor dat Madeleine Smith stempels slecht leesbaar zijn, slecht afgedrukte stempels zijn zelfs bestrekkelijk schaars. Eigenlijk was de uitspraak dus 'We weten dat u het gedaan hebt maar we kunnen het niet bewijzen'.

Poststempels zijn ook gebruikt bij de jacht op een moordenaar. Tijdens de speurtocht naar de beruchte Yorkshire Ripper, werd in 1979-1980 via poststempels op de enveloppen van de NEGAS hulp van de bevolking gevraagd om de misdadiger te kunnen pakken. In eerste instantie wilde de politie van West-Yorkshire alle post met een oproep laten afstempelen, maar de PTT vond dat te duur. Alleen al in Leeds zouden 24 stempelmachines moeten worden aangepast. Bij wijze van uitzondering ging de PTT akkoord dat de post van NEGAS mocht worden afgestempeld met een oproep en NEGAS ging er ook mee akkoord. Een groot deel van de bevolking werd zo bereikt. De oproepen zijn in zwart afgedrukt op enveloppen die al een stempel bevatte van vooruitbetaalde port (Leeds serienummer 18). De eerste zijn verstuurd op 27 oktober 1979 en de laatste in de week van 21 januari 1980. Het stempel bevatte de tekst: THE POLICE NEED YOUR HELP TO CATCH **THE RIPPER** - TELEPHONE BRADFORD 27441. Het beoogde resultaat werd niet bereikt. De ripper, Peter Sutcliffe, werd uiteindelijk op 2 januari 1981 gepakt bij een routine controle.

Het zegelrecht op kranten is per 1 oktober 1870 afgeschaft. Tegelijkertijd werd het privilege ingetrokken van verzending en doorzending, waardoor kranten hetzelfde nummer meerdere keren per post konden verzenden. Vanaf dat moment kon alleen nog maar een postzegel worden gebruikt. Maar die moest worden afgestempeld. De PTT gaf *The Times* vergunning om directe afstempeling een onderdeel te laten zijn van het drukproces. De voorafstempeling met het nummer '70' kreeg als

vorm een ovaal balkenstempel en duidde daarmee het verzendkantoor St.-Martin's-le-Grand aan. *The Times* heeft op 21 oktober voor het laatst voorafstempelingen van eigen ontwerp gebruikt.

Het enige andere dagblad wat een vergunning kreeg was de *Stamford Mercury*. Die gebruikte het nummer '742'. Deze postzegelafdruk met voorafstempeling werd voor het laatst gebruikt op 21 november 1878. Vanaf dat moment ging men over op een sierlijk rondstempel met daarop het oude nummer 742 en de plaatsnaam Stamford. Dit werd bekroond door een hoefijzer met de naam van de krant.

Vanaf augustus 1876 kregen meerdere nieuwsbladen vergunning tot voorafstempeling. Zo ook boekhandelaren.

In het jaar 1868 voerde Canada voor het eerst in de geschiedenis voorafgestempelde gegomde postzegels in. Weliswaar eerst onofficieel maar na een paar maanden werden de 'halve centjes' officieel als voorafgestempelde zegels toegestaan. In eerste instantie alleen als er minimaal 25.000 poststukken mee werden aangeboden. Maar achteraf bleek dit een te hoge eis. In 1906 werd het minimum te verzenden stukken verlaagd naar een tegenwaarde van \$ 25,00. Sinds 1922 is ook dat minimum in Canada vervallen. De zogenaamd 'precancels' bevatte tot 1931 de naam van het kantoor waarop de post werd aangeboden. Vanaf 1931 is overgegaan op de vermelding van serienummers. Deze serienummers komen overeen met de nummer van het postwisselsysteem. Sinds 1889 worden alle Canadese 'precancels' gedrukt in Ottawa onder toezicht van de Dienst voor het Postwezen .

Postzegels met voorafstempeling voor gebruik op drukwerk werd door Frankrijk ingevoerd in het jaar 1893. Daarna volgde al snel Algerije, België, Hongarije, Luxemburg, Nederland, Oostenrijk, de zone rond het Panama kanaal, Tunesië en de Verenigde Staten.

Met name de Amerikaanse 'precancels' zijn interessant voor de verzamelaar omdat daarop de plaats van verzending staat vermeld. In januari 1923 werd voor het eerst door de postmeester in New York postzegels met voorafstempeling gedrukt. Hij kreeg daarvoor toestemming van het Amerikaanse Bureau of Engraving and Printing wat is gevestigd in Washington. Andere 'precancels' werden later ook door particuliere bedrijven gedrukt en er zijn zelfs 'precancels' bekend die met een handstempel vooraf zijn gestempeld.

De Verenigde staten hebben de meeste stempelmachines in gebruik. Hoeveel het er precies zijn is niet bekend maar het zijn er meer dan 25.000. De vroegere Sovjet-Unie was in vroegere jaren een goede tweede (11.760 in 1982). Daarna volgt Frankrijk, Duitsland, Japan en het Verenigd Koninkrijk.

Uiteraard zijn er dan ook landen die de minste stempelmachines hebben (omgerekend per hoofd van de bevolking). In 1980 waren er in India slechts 410 stempelmachines in gebruik, ofwel 1 machine per 1.587.761 inwoners. De eilanden Pitcairn en Tristan da Cunha hebben bij voorbeeld helemaal geen stempelmachines.

Posterijen stellen particuliere bedrijven in de gelegenheid om zelf hun post te frankeren met gebruik eigen stempelmachines. Dit werd voor het eerst toegestaan op 28 april 1904 door de Amerikaanse posterijen. Deze stempels bevatte de plaatsnaam, het vergunningnummer, de waarde en het woord PAID. Later breidde zich dat uit naar Canada en Nieuw-Zeeland. Nu is het over de hele wereld in gebruik. De machines bevatten een telwerk waarmee de gebruikte waarden van de verzonden post wordt geregistreerd. Periodiek moet de stand worden doorgegeven en vindt afrekening plaats.

Ook is frankering mogelijk bij abonnement. Vanaf 1 april 1892 konden de Nederlandse kranten hun nieuwsbladen versturen zonder postzegel. Er moest dan een adresbandje omheen met daarop de tekst *Frankering bij abonnement*. Later kwam daar ook nog de plaats van de terpostbezorging bij te

staan. Tot 1919 werden de krantenwikkels door de PTT afgestempeld met een datumstempel. Er werd in het begin niet veel gebruik gemaakt van deze verzendmogelijkheid omdat het geschatte porto bedrag voor drie maanden vooruit moest worden voldaan. Pas later werd toegestaan om de verschuldigde port achteraf te betalen. In 1975 werd de aanduiding *Frankering bij abonnement* vervangen door *Port betaald/Port payé* en met plaatsaanduiding.

De oorsprong van een systeem in Engeland en wat lijkt op het systeem "Frankering bij abonnement" is onduidelijk. Uit gelopen enveloppen blijkt dat de Bank van Engeland al sinds 1932 post verzond waarbij er op de enveloppen als een ingedrukt bedrag aan portkosten was vermeld. Kennelijk werd daar veel tijd mee bespaard omdat deze enveloppen niet afgestempeld werden. Ongeveer 1937 mocht ook het blad *Reader's Digest* gebruik maken van een stempel **AYLESBURY BUCKS POSTAGE PAID**. Deze werd alleen gebruik voor de massale verzendingen. Tijdens de Tweede Wereldoorlog werden kranten (bundelzendingen) die naar het buitenland werden verstuurd voorzien van een stempel **LONDON / POSTAGE PAID**. Daar zijn zowel handstempels van bekend als ook rechtstreeks op de krant aangebrachte afdrukken.

De voorloper van de frankeermachine werd in 1884 uitgevonden door Carl Bushe uit Parijs. Dit was een machine die niet alleen kon afdrukken maar ook het verbruik registreerde. Carl kon geen financier vinden om de machine verder te ontwikkelen.

Hel twijfelachtig of het wel als een frankeerstempel moet worden gezien, maar het het vermelden waard is, is een machine die in de hal van het hoofdkantoor in Christiania heeft gestaan. Dit was tussen 24 augustus en 14 september 1900. De machine was uitgevonden door Christian A. Kahrs. Christiania is nu Oslo. De machine was eigenlijk een muntautomaat die bij inworp van een muntstuk van 5 of 10 øre een groen of rood frankeerstrookje leverde. Deze kon worden gebruik voor drukwerk of een brief te frankeren. Na het posten plakten de postbeambten een postzegel over het strookje en de postzegel werd vervolgens afgestempeld. Eigenlijk waren de automaatstrookjes niets meer of minder dan een bewijs voor vooruitbetaling en hadden ze om die reden eigenlijk geen frankeerwaarde.

De eerste echte frankeermachines werden in Nieuw-Zeeland in gebruik genomen en wel in het jaar 1904. Er waren daarvoor experimenten in zowel Australië als in Nieuw-Zeeland geweest (1903) maar die werden om veiligheidsredenen afgekeurd. Die experimenten werkten muntgeld wat met de hand moest worden ingeworpen. Ernest Moss uit Christchurch zorgde er voor dat de uitgegeven zegels werden geregistreerd door een postzegelteller in te bouwen. Daardoor was er betere controle mogelijk. Aanvankelijk moest er wel eerst een muntstuk (gouden Sovereign) worden ingeworpen maar daarna frankeerde de machine 240 poststukken waarna de machine zich automatisch uitschakelde. Hierdoor werd de machine gelijktijdig een middel om diefstal van kasgeld of postzegels te voorkomen. Tevens versnelde het de postverwerking. Later verving een penning de gouden munt en tenslotte werd ook de inworp van een munt vervangen door een totalisator. Vanaf dat moment was de machine gelijkwaardig aan de huidige frankeermachines.

Een bijzonder kenmerk was wel dat de frankering door het postkantoor werd afgestempeld. De automaatfrankering bleef aanvankelijk beperkt tot verzending binnen Nieuw-Zeeland. Later werd een overeenkomst afgesloten met de Britse postdiensten waarin werd toegestaan om automatisch gefrankeerde post uit Nieuw-Zeeland zonder naheffing in Groot-Brittannië te verzenden.

De eerste frankeerautomaat waarin een datumstempel zat verwerkt werd uitgevonden door Arthur H. Pitney en Walter H. Bowes. Deze hadden eerder al de frankeermeter ontworpen en het afstempelement. Hun "Model A-machine" werd op 10 december 1920 in gebruik genomen in Stamford.

Het gebruik van frankeerautomaten werd internationaal goedgekeurd op het 7^e Congres (1920) van de Wereld Postvereniging. Hier werd 1 januari 1922 als ingangsdatum vastgesteld. De Universal Automatic Machine Company (Nieuw-Zeeland) en de Pitney-Bowes Postage Meter Compagny (VS) waren de eerste die de frankeermachines konden leveren.

Het automatisch afstempelen van post gebeurde voor het eerst in Engeland. Daarbij moest de af te stempelen post eerst op de juiste manier worden gestapeld. Dit heet "facing". Om dit geautomatiseerd te kunnen doen begon met in 1934 hiermee te experimenteren. Dit gebeurde in het Researchstation van de postbrieven in het Londense Dollis Hill. Dit met behulp van een optisch aftaststelsel. Datzelfde jaar lukte het om de eerste machine te bouwen. De resultaten waren echter niet goed. De in 1938 gebouwde enveloppe-facing-machine functioneerde ook niet naar wens. Het was een machine met een eenvoudige fotocel als detector. Die tastte de randen af terwijl de enveloppen in een trommel ronddraaiden. Zodra er een postzegel werd gesignaleerd werd de enveloppe naar een stapelautomaat overgebracht. Er traden echter problemen op bij het omdraaien van enveloppen en daardoor kon de fotocel de postzegels niet ontdekken.

Na de Tweede Wereldoorlog, gedurende de jaren 1949-1950, werd de volgende testmachine opgeleverd. Deze werkte met een fotomultiplicator die op een vaste golflengte werkte. Gelijktijdig waren er twee stapelaars zodat de brieven niet hoefden te worden omgedraaid. De toevoer gebeurde nog handmatig. Het probleem van automatische sortering was daarmee echter nog niet opgelost. Pas in 1957 lukte het om een volledig geautomatiseerde facingmachine te bouwen die voor het eerst op 19 december 1957 in Southamton in gebruik werd genomen. Dit prototype, ALF (Automatic Letter Facer), maakte aanvankelijk gebruik van elektrische aftasters. Later werd dit vervangen door een ultraviolette aftaster. Later werden in de jaren 1961 – 1963 machines getest in Londen, Liverpool en Glasgow. Het eerste geavanceerde model kwam pas in 1965 in Norwich in gebruik. In de jaren 1969 – 1970 werd de gemechaniseerde postverwerking en -afstempeling in Groot-Brittannië algemeen.

Buiten Groot-Brittannië werd pas in 1963 voor het eerst de postbehandeling gemechaniseerd. In het Canadese Winnipeg werd de SEFACAN geïnstalleerd. Dit staat voor SEgregating, FAcing and CANcelling. In 1981 werd voor zover bekend de post in tweeënveertig landen elektronisch gesorteerd, gestapeld en gestempeld. In de meeste gevallen door middel van speciale ontwaardingsstempels te gebruiken.

In september 1925 werden in Nederland de eerste frankeermachines in gebruik genomen. Deze waren van het Engelse merk Universal Postal Franker. In 1927 werden ze opgevolgd door het Duitse merk Trancotyp. In november 1929 gevolgd door de Zwitserse Hasler en naar mate ze beter werden volgden van meerdere fabrikanten frankeermachines. Er waren in het begin grofweg twee soorten machines. Er kon een directe stempelafdruk worden geplaatst op het te verzenden poststuk. Ook kon er een stempelstrook worden vervaardigd die met name voor pakjes kon worden gebruikt. De machines konden handmatig worden ingesteld op het verschuldigde portobedrag. Verrekening van het verbruik kon op drie manieren. Vooraf door op het postkantoor een waarde-kaart te kopen die in de machine kon worden gestoken. Deze kon worden gebruikt tot dat het betaalde bedrag was opgebruikt. Ook kon de PTT een waardemeter plaatsen. Daarop stond een vooruitbetaald bedrag. De derde mogelijkheid was een rekening-courant-systeem. De gebruiker betaald dan maandelijks een gemiddeld bedrag. Achteraf werd dat verrekend met het werkelijke gebruik. De gebruiker moest dan maandelijks een kaartje invullen en versturen met daarop de afgelezen meterstand.

Vanwege het afschaffen van de portvrijdom voor het Nederlands Koninklijk huis (1 januari 1971) werden er vijf frankeermachines in gebruik genomen van het type Pitney-Bowes. Deze hadden een eigen model stempel. Deze frankeermachines werden gebruikt in Den Haag, Soestdijk en Apeldoorn

(Het Loo). Portvrijdom is het privilege om niet te hoeven betalen voor de post die men verstuurt. Meestal zijn het organisaties of speciale groepen personen die portvrijdom genieten.

Op 1 januari 1984 volgde de afschaffing van portvrijdom voor de andere overheidsorganisaties en op 1 januari 1994 verdween ook de portvrijdom voor de kerken.

De poststukken die deze organisaties verstuurden, hadden doorgaans geen postzegel. Sommige landen hebben echter wel portvrijdom zegels uitgegeven, zodat geen verwarring kon ontstaan over de vraag of de afzender wel terecht geen postzegel had geplakt.

In Nederland zijn de interneringszegels een voorbeeld van portvrijdom zegels. Geïnterneerde militairen uit België hadden in Nederland portvrijdom en de interneringszegels waren een (mislukte) poging om hun postverkeer te reguleren.

Portvrijdom is iets anders dan baar frankering. Dan wordt een poststuk ook zonder postzegel verzonden, maar betaalt de afzender wel het porto. Het is ook iets anders dan post naar een antwoordnummer of een andere vorm van verzending zonder postzegel waarbij het port naar de ontvanger wordt verlegd.

Overige portvrijdom gold (en geldt in sommige gevallen) voor militairen te velde, krijgsgevangenen en vluchtelingen, mensen met een handicap (zo zijn in Nederland brieven in braille (blindenzendingen) portvrij), overheidsorganisaties (ministeries, gemeenten, rechtbanken, staatshoofd), semioverheidsorganisaties (scholen, charitatieve instellingen, kerken), diplomatieke vertegenwoordigers van vreemde mogendheden en de postdienst zelf. Dat de afschaffing flink in de papieren kon lopen blijkt wel dat de afschaffing van portvrijdom de kerken volgens de verwachting vanaf 1 januari 1994 jaarlijks ± drie miljoen gulden kostte. De afschaffing van het portvrijdom voor kerken is een gevolg van de verbreking van de "zilveren koorde", de financiële steun van de overheid aan de kerken. De grondwet van 1815, die een einde maakte aan de bevoorrechte positie van de Hervormde Kerk, legde vast dat de overheid de bezoldiging van de "bedienaren van de godsdienst" voor haar rekening nam. Dit was bedoeld als compensatie van de door de overheid in beslag genomen goederen bij het begin van de Hervorming. In 1984 kwam door een wet een einde aan deze regeling: de overheid kocht de "zilveren koorde" af door de kerken 250 miljoen gulden over te maken. De kerken, die de onderhandelingen met de overheid waren begonnen met een eis van 800 miljoen gulden, mochten dat geld uitsluitend gebruiken voor verbetering van de pensioenvoorzieningen van de pastores. In de wet werd bovendien geregeld dat een einde zou komen aan de portvrijdom, die kerken het recht gaf hun interne post ongefrankeerd op de bus te doen. Om de kerken niet direct voor hoge onkosten te plaatsen, stond de overheid hun toe dat zij hun post nog tien jaar via een "tijdelijke frankeerregeling" gratis mochten versturen.

Nederland liep mondiaal voorop in het onderzoeken of poststukken mechanisch gesorteerd konden worden. Professor J.C. Andriessen van de TH Delft bouwde een machine die het mogelijk maakte om binnenlandse post op straatnaam te sorteren. De machine was uitgevonden door J.J.M.L. Marchand. onder de naam TRANSORMA (TRANsporteer- en SORTeermachine Marchand-Adriessen) vond de eerste demonstratie plaats op de Internationale Luchtpostconferentie in Den Haag van 1927. Het Rotterdamse hoofdpstkantoor had de primeur waar deze in 1931 in gebruik werd genomen. Later volgde meerdere Tranforma's op andere Nederlandse postkantoren.

Na mechanisch volgt elektronisch. In oktober 1955 werd voor het eerst de binnenlandse post gesorteerd met behulp van ELSIE. Het sorteercentrum Bath had hier de primeur. ELSIE staat voor Electronic Letter Sorting Indicator Equipment (elektronisch brief-sorteer- en indicatie apparaat). Net als de Transforma machines werkte dit apparaat met een afgedrukte letter van het alfabet. Later werden machines aangepast voor sortering op postcode. Vanaf 1960 kwam het bekende patroon van fosforstippen in beeld.

In 1962 werd in Rotterdam de eerste machine geplaatst waarmee post gesorteerd kon worden volgens plaats codering. Deze machine codeerde alleen maar en sorteerde niet. Na diverse aanpassingen kwam men uit op de uit vier rijen streepjes (blokken) bestaande code en werden de toenmalige twaalf expeditieknooppunten uitgerust met facers en een aangekoppelde schifmachine.

Duitsland was het eerste land dat op 25 juli 1941 postcodes invoerde. In eerste instantie was dit een systeem op basis van twee cijfers bestaande regionale indeling. Op 3 november 1961 werden de twee cijfers vervangen door een postcode met vier cijfers. Andere landen die volgens met postcodes bestaande uit vier cijfers waren België (1969), Australië (1967), DDR (1965), Denemarken (1967), Noorwegen (1968), Oostenrijk (1966) en Zwitserland (1964). Zo ook zijn er landen die postcodes met vijf cijfers invoerden: Finland (1971), Frankrijk (1965), Italië (1967), Joegoslavië (1971), de Verenigde Staten (1963) en Zweden (1968). Japan voerde in 1968 een variabele postcode in bestaande uit een combinatie van drie tot vijf cijfers.

Op 14 maart 1978 werd in Nederland het zogenaamde alfanumeriek systeem ingevoerd. Dit systeem wordt nog steeds gebruikt. De eerste twee cijfers geven daarbij het voorsorteercentrum aan. Het derde cijfer het district binnen de regio en het vierde cijfer de wijk in dat district. De twee letters zijn dan weer een onderverdeling van de wijk in maximaal vijfentwintig besteladressen binnen een bestelroute.

Het Verenigd Koninkrijk (VK) experimenteerde al vanaf 1959 met de alfanumerieke codering. In 1966 voerde de regio Croydon dit systeem voor het eerst in. Pas in 1973 was het systeem, vijf tot zeven letters en cijfers, binnen de VK algemeen in gebruik. In 1968 volgde de Filipijnen met een letter voor de tien regio's van het land. Gevolgd door drie cijfers. Canada deed het gelijkmatig (1971 – 1974). Canada gebruikt een systeem van zes letters en cijfers in groepen van twee naar drie.

Ieder land dat postcodes invoerde heeft op zijn manier gepropageerd. Dit varieerde van postzegels, etiketten, strooibiljetten en reclametempels.

Jos du Floo